

Finska vägar till vuxnas litteracitetsundervisning

Öppningstal, Alfarådet-konferens, Hanaholmen 25.3.2019

Julkaistu: 16. lokakuuta 2019 | Kirjoittanut: Leena Nissilä

Läskunnighetens historia i Finland

Läskunnighet har alltid setts som mycket viktig sak i Finland. Vi anser, att läskunnighet är en medborgarfärdighet som behövs för att uppnå äkta delaktighet i samhället.

Vid den tid då sumererna redan ristade in kilskrift i Mesopotamien var finländarna mest bara upptagna med att jaga älg och andra skogsdjur och försöka bara överleva. På 1700-talet innebar skolgång fortfarande för många del att man gick i skriftskola, vilket var varje ungdoms plikt. Där lärde man sig katekesen. Ifall man inte hade gått i skriftskolan kunde man inte gifta sig.

Situationen förändrades snart och redan i början av 1800-talet kunde hälften av finländarna läsa, även om det var ovanligt att man kunde skriva. Och på landet behövde man inte ens kunna skriva. Tack vare folkskolan som kom på 1860-talet blev det allt vanligare att man både kunde läsa och skriva.

Egentligen spreds läskunnigheten mycket snabbt bland befolkningen i Finland och troligtvis till och med tidigare än i centrala Europa. Där var prästerna, men i Finland fanns det inte präster bakom varje knut, vilket innebar att ansvaret att läsa postillorna vilade på medborgarnas axlar. Snart hade det finska folket kommit så pass väl igång med läsningen att människorna kunde läsa dagstidningar och även skönlitteratur.

Efter att Finland blev självständigt ungefär hundra år sedan, stiftades det ganska snart en lag gällande läroplikt, som i början gällde alla barn mellan 7 och 13 år. Tack vare den allmänna folkundervisningen lärde sig hela ålderskullen att läsa, så småningom - förstås. I praktiken kunde alla läsa från och med 1950-talet.

Invandring medför nya krav för litteracitetsundervisningen

De första flyktingarna kom till Finland i slutet av 1970-talet. När invandringen ökade, började man också ordna undervisning för vuxna invandrare. Först var undervisningsärendena Inrikesministeriets sak men flyttades snart över till Arbetsministeriet. Och Utbildningsstyrelsen var ansvarig för läroplanerna – och är ansvarig för alla läroplanerna också i dag. Strukturer och sakkunskap för undervisning i läskunnighet för vuxna hade i princip helt försvunnit i Finland under de tidigare trettio åren.

I början av 1990-talet expanderade invandringen starkt. Då insåg man mycket snabbt att endast en typ av integrationsutbildning för alla vuxna inte var en god lösning. Det var svårt - och i praktiken omöjligt att undervisa analfabeter i samma undervisningsgrupper som andra invandrare. Därför avgränsades undervisningen i läs- och skrivkunnighet från integrationsutbildningen i början av 1990-talet. Den första läroplanen formulerades år 1993.

I den första läroplanen sägs, att "läskunnighet är ett kontinuum, där man i första skedet lär sig känna igen bokstäver och siffror och där färdigheten ständigt utvecklas i riktning mot mångsidig läs- och skrivfärdighet". Läroplanen innehöll (redan då) mål för muntlig kommunikation, läsning, räkning, skrivning och grammatik. Enligt läroplanen skulle samhällsundervisningen starkt integreras i läs- och språkundervisningen.

Följande läroplan kom i kraft år 2006. Jag hade börjat arbeta vid Utbildningsstyrelsen ett par år tidigare och fick leda utvecklingsarbetet av läroplanen tillsammans med Sanna Penttinen. Undervisningen för invandrare utvecklades i en enorm takt. Tidigare hade man talat om total analfabetism men nu talade man i stället om primär och sekundär analfabetism. Förutom målsättningar för läs- och skrivkunnighet fanns det nu även målsättningar för vardagsfärdighet, livskunskap, samhälls- och kulturvetenskap samt arbetslivs- och studiefärdighet med i läroplanen. Och redan då gjorde vi samarbete med andra nordiska länder, bl. a. startades forskning också i Finland, med hjälp av nordiska kolleger.

Andelen av deltagare i utbildningen ökade kraftigt och följande läroplan trädde i kraft år 2012. Den nya läroplanen betonade vikten av utredning av elevens grundnivå, mångsidiga inlärningsmiljöer, verksamhetskultur, mångsidiga arbetsmetoder samt handledning för studeranden - så de kunde skapa en personlig studieplan.

En våg av asylsökande hösten 2015 – en utmaning för systemet

Så här var situationen fram till år 2015. Ni alla kommer säkert ihåg, hur hösten 2015 var en ovanlig tid såväl i Norden som i hela Europa. Vid den tidpunkten kom det över 32 000 flyktingar till Finland. Vi befann oss plötsligt i en situation att det inte hjälpte vidare att göra saker bara lite bättre och lite mer. Vi var verkligen tvungna att även fundera på systematiska reformer. Därför tillsatte Undervisnings- och kulturministeriet i november 2015 en styrgrupp med uppgiften att bereda och samordna ministeriets och förvaltningsområdets åtgärder på både

kort och lång sikt till följd av asylläget och den ökande invandringen. Vi förberedde tre rapporter med tillsammans nästan 140 förslag. Och faktiskt många, nästan alla av dem har redan blivit uppfyllda i dag.

En av dem var undervisnings- och kulturministeriets utredning gällande färdigheter bland nyinflyttade och kunde konstatera att många hade en mycket bristfällig grundutbildning i bagaget. Många saknade grundskoleutbildning och en del var analfabeter. En stor del av de nyanlända var unga som med hjälp av grundskoleutbildning och därefter fortsättningsutbildning kunde skapa en ny, bättre framtid för sig.

Då fattades det också ett beslut om att förnya grundskoleutbildningen för vuxna för att anpassa den bättre till dess målgrupp. Timfördelningen, läroplansgrunderna samt finansieringen förnyades - helt och hållet – kan jag säga.

Utbildningen i läs- och skrivfärdigheter hade dittills ordnats som en avgränsad arbetskraftsutbildning. Nu blev utbildningen en del av det normala skolsystemet: för en läskunnighetsfas i början av grundskoleutbildningen för vuxna. Genom att identifiera de grundfärdigheter som varje studerande hade i grunden blev det möjligt för varje studerande att skapa en individuellt anpassad utbildningsstig och studieplan.

Vi var medvetna, att det inte är realistiskt för alla att avlägga en grundläggande utbildning i sin helhet. Därför är det möjligt att delta endast i läskunnighetsfasen. I praktiken kan det vara speciellt svårt till exempel för föräldrar som är hemma med sina barn eller för äldre människor.

Därför skapades den alternativa möjligheten att få utbildning i grundläggande litteracitet inom sektorn för fritt bildningsarbete. Den rekommenderade läroplanen för fritt bildningsarbete har fungerat utmärkt och har redan använts också i olika litteracitetsutbildningar som ordnats av frivillig arbetare. I planeringsskedet av den här läroplanen funderades det mycket på definitionen av läskunnighet och dess olika skeden. Vi fick hjälp av våra forskare från Jyväskylä och Helsingfors universitet, till exempel Taina Tammelin-Laine.

Litteracitet delas oftast in i tre olika skeden:

- begynnande litteracitet,
- baslitteracitet och
- funktionell litteracitet.

En tydligare definition av dessa kategorier finns i grunderna för läroplanen. Inom ramen för integrationsutbildningen finns det vidare möjlighet att förstärka färdigheterna i det latinska alfabetet som en del av en orienterande modul eller som en del av innehållet i den första modulen. Inläring av läs- och skrivfärdigheter även på det egna modersmålet har betonats i alla dessa utbildningar.

Om flerspråkighet, språkmedvetenhet och multilitteracitet

I Finland talas för närvarande över 150 olika språk, och i skolorna undervisar man ungefär 60 olika språk. Främjande av flerspråkigheten utgör en del av varje lärares arbete och yrkeskunskap. Därför kom språken och språkets roll i lärandet att få en central roll i arbetet med alla läroplansgrunderna i Finland.

I de nya grunderna för läroplanen betonas i många sammanhang språkets väsentliga roll för lärande och undervisning. Därtill har språket en viktig roll i all växelverkan, i identitetsbygge och i socialiseringen i samhället. Därför måste undervisningen vara språkmedveten.

I en språkmedveten lärmiljö och i ett språkmedvetet samhälle diskuterar man attityder till språk och språkgemenskaper och förstår att varje ämne har sitt eget språk, sin egen textpraktik och sin egen begreppsapparat.

Språkligt medveten undervisning behövs eftersom man inte kan skilja åt undervisning i språk och undervisning i innehåll. Alla lärare undervisar alltså också i sitt eget läroämnes språk och textpraktiker. Lärarna måste av den anledningen också vara experter på sitt eget läroämnes språk. På det sättet kan de också lära studenterna de väsentliga inlärningsstrategierna i läroämnet och vid behov ett kritiskt förhållningssätt till språkbruket i alla undervisningsmaterial.

Alla situationer när vi använder språk, har som uppgift att studenternas kunskaper i undervisningsspråket utvecklas från en vardagsspråklig nivå till en nivå för begreppsligt tänkande. För detta behövs språkmedvetna arbetsmetoder. Katriina Rapatti ska tala mera om det i sin föreläsning senare i dag.

I alla läroplanerna har vi också betonat vikten av multilitteracitet. Multilitteracitet innebär förmåga att förvärva, kombinera, bearbeta, producera, presentera och bedöma information i olika former, i olika omgivningar och situationer och med hjälp av olika medel. Multilitteracitet stöder utvecklingen av kritiskt tänkande och inlärningsförmåga. När man utvecklar multilitteracitet begrundar och diskuterar man också etiska och estetiska frågor.

Varje samhälle är flerspråkigt och varje samhällsmedlem är flerspråkig. Att flera språk används parallellt i vardagen betraktas som naturligt, och olika språk respekteras. I en språkligt medveten omgivning diskuterar man attityder till olika språk och språkgrupper, och man förstår språkets viktiga betydelse för lärande och socialisering i samhället.

Ett språkmedvetet samhälle är också läskunnighetsorienterat

För samhället menar det inte bara kravet på språkmedveten men också kravet på medvetenhet av läskunnighet.

Alla av oss känner säkert vuxna som inte kan läsa. De har säkert levt ett mycket meningsfullt liv, kanske i en annan tid eller annat samhälle. I västvärlden nu på 2000-talet är situationen dock en annan. Läsfärdigheten behövs ständigt och överallt, i alla sammanhang.

Finland firade 100-års jubileumsåret för två år sedan. Då tillsatte undervisningsminister Sanni Grahn-Laasonen ett nationellt läskunnighetsforum. Forumets uppgift är att skapa riktlinjer för utvecklingen av barns, ungas och vuxnas läshobby. En miljon euro reserverades för läskunnighetsforumet.

Finlands historia är en berättelse om ett läsande folk. En mångsidig läskunnighet är grunden för all inläring. Läskunnighet öppnar dörrar till självkänedom, till att hitta egna styrkor samt till att utveckla egen kreativitet och påhittighet. Det är en förutsättning för att kunna utvecklas som människa och för att aktivt kunna delta i samhället.

Syftet med läskunnighetsforumet har varit att aktivera läs-ivern hos barn, unga och vuxna så att de börjar läsa till varandra. Var och en av oss kan lära andra att läsa. På Educa-mässan, som är det största evenemanget inom utbildningssektorn i Finland, fick ett läskunnighetsrelaterat projekt pris för årets undervisningsgärning. Projektet gick ut på att uppmuntra unga killar i yrkesskolor att läsa för dagisbarn.

Ledaren för vårt ämbetsverk, Utbildningsstyrelsen, Olli-Pekka Heinonen, säger ofta att språket är allt. Språk och interaktion behövs varje dag. I det industriella samhället behövdes muskler, men i informationssamhället behövs hjärnor. I vårt interaktiva samhälle, där vi nu lever, behöver var och en hjärtan, men också behöver vi konstruktiv interaktion som förutsätter språkkunskap och läskunnighet, då kan alla bli förstådda och slå sönder bubblor för sin egen del. Endast då var och en kan nå sin fulla potential. Olli-Pekka Heinonen skrev nyss i blogg att världen kan vara en farlig plats för en analfabet och att människor dör varje dag därför att de har bristfällig förmåga att läsa och skriva. Om du inte kan läsa om dina egna rättigheter, om du inte förstår bruksanvisningar till mediciner, varningstecken, trafikskyltar, konsumentanvisningar, ja-a, världen kan vara då en farlig plats.

Alla ni gör det möjligt, att ha läs- och skrivfärdighet, för en mycket stor grupp av människor i alla de nordiska länderna. Det är helt ofattbart, och det är även otroligt värdefullt. Ett ytterst stort tack till alla som arbetar för det!

Filosofie doktor Leena Nissilä arbetar som undervisningsråd och enhetschef inom Utbildningsstyrelsen. Hon har varit med och utvecklat utbildning för invandrare och lett arbetet med läroplansprocesser inom Utbildningsstyrelsen under 15 års tid. Före sin tid i Utbildningsstyrelsen jobbade Leena som lärare inom olika utbildningsstadier samt med att utbilda lärare både på grundutbildningsnivå samt inom fortbildning. I sin doktorsavhandling (från år 2011) diskuterade hon speciellt inläring av vokabulär.

Artikkeliin viittaaminen

Nissilä, L. (2019). Finska vägar till vuxnas litteracitetsundervisning. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 10(6).

Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2019/finska-vagar-till-vuxnas-litteracitetsundervisning> (<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-lokakuu-2019/finska-vagar-till-vuxnas-litteracitetsundervisning>)